PROIEKTA

Przez Jaśnie Wielmożnego
CHRAPOWICKIEGO
Marszałka Rady Nieustaiącey
Stanom Zgromadzonym na Seym
w roku 1786. do uwagi
PODANE.

W czasie następuiącego Seymu i Obrad Kraiowych, każdy dobrze myślący Obywatel, iako będący w Rządzie Republikańskim, i formuiący część Władzy Prawodawczey, powinien się przychylić do wydawania sposobow do polepszenia dobra i Rządu swoiey Oyczyzny: mocnieyszy do tego maią obowiązek, Urzędy i Magistratury w Kraiu na ten koniec ustanowione: z tych naypierwsza Rada Nieustaiąca przy Boku J. K. Mci będąc iedynie destynowaną do zaradzenia o dobru

Kraiowym, y do utrzymania Exekucyi Praw ustanowionych, winna iest ukazać Obywatelom skutki dwuletniego ciągu Urzędowania swego. W tey Magistraturze będący na czele Stanu Rycerskiego, znayduie się w obowiązku donieść Kraiowi, com upatrzył za rzecz potrzebną do ustanowienia lub poprawienia ku dobru kraiu y szczegulnych Obywatelow.

Każdego Kraiu uszczęśliwienie wymierza się ścisłością związku władzy i podległości: w Rządzie Monarchicznym tyle Narod używa szczęścia, ile Monarcha udarowany od Boga przymiotami, i cnotą sprawiedliwości używa swoiey władzy, iako udzieloney mu od Boga, a dobrowolnie od Narodu przyiętey ku dobru Poddanych, a Obywatele maią zanayistotnieyszą powinność dopełniać dobrowolnie wziętego obowiązku swego poddaństwa: w Stanie Republikańskim, gdzie Władza Naywyższa na Obywatelow rozłą-

czona ieſt, całe ſzczęście i dobroć Rządu zależy na tychże Obywatelow złączeniu, i wewnętrzney ich zgodzie.

O SEYMIKACH.

W Kraiu naſzym, gdzie Rząd Monarchiczny z Rzecząpoſpolitą złączony ieſt, gdy Tron całe ſwoie uſiłowanie zmierza do uſzczęśliwienia Rządom ſwoim powierzonego Kraiu, a ſama niezgoda i poróżnienie Obywatelow do nayużyteczniey-ſzych zamyſłów naywiękſzym ieſt oporem; naypierwſzą potrzebą ieſt, zapobiedz temu, zkąd emulacye i kłotnie między Obywatelami pochodzić zwykły. Corocznie na Seymikach Deputackich i Poſelſkich, bez żadnego porządku odprawiaćſię zwykłych, powſzechnie w całym Kraiu wſiewa ſię naſienie niezgod Obywatelſkich: temu zaradzić można naſtępuiącym ſpoſobem.

A nayprzod: obierać Deputatow lub Posłow po Kościołach, iest Domy Bogu poświęcone gwałcić, i w żadnym Kraiu to się niepraktykuie, zaczym potrzeba iest, żeby każde Woiewodztwo, Ziemia i Powiat, obrały sobie mieysce Obrad Seymikowych, gdzie, lub kosztem Skarbu publicznego, lub przez wyznaczoną od samychże Obywatelów tego mieysca składkę, ma być wymurowana Sala, takiey obszerności, iakiey liczba Szlachty osiadłey w tymże Woiewodztwie lub Powiecie wyciąga. Ta Sala, ma zawierać w sobie porządne ławki suknem wybite dla siedzenia, aby każdy wchodzący poznał, iż to iest mieysce poważne do obrady, aby nie w tumulcie stoiącey po kątach Szlachty, ale przy wotowaniu każdego Obywatela ze swego mieysca Seymiki odprawować się mogły, a przy tych Salach na obrady Seymikowe wymurowanych mogłyby zaraz być osobne Pokoie wy-

murowane dla Sądowych Iuryzdykcyi tegoż Woiewodztwa lub Ziemi aby każda Iuryzdykcya Sądowa miała w każdym czaſie ſwoie mieyſce wyznaczone nieprzeſzkadzaiąc iedna drugiey, y przy tych Sądowych Iuryzdykcyach, aby Kancellarye były wymurowane, y Archiwa złożone. Nietrzeba nowego uſtanowienia, bo iuż ieſt prawo, że gdzie *unanimitate* decydować niemożna, tam *pluralitate* tak Seymiki Deputackie i Poſelſkie, iako też i elekcyine względem Urzędow odprawować ſię maią: do uſkutecznienia tego, naſtępuiący porządek uſtanowić potrzeba: Ażeby wſzyſtkie Elekcye *per vota ſecreta* decydowane były, iuż to ſpoſobem zwyczaynym w Radzie rzucaiąc gałki, iuż innym, ktory będzie ſię zdawał przyzwoitſzy w każdym Woiewodztwie, Ziemi, lub Powiecie. Przy każdey Elekcyi prezydować będzie pierwſzy *in Ordine* Urzędnik, a czterech maią być obierani przed zaczęciem wo-

łowania, ktorzy będą przydani Prezyduiącemu do rewizyi kreſek. Zeby zaś o mieyſce ſprzeczki nie było, każdy przyieżdżaiący na Seymik, lub oſobiście, lnb przez ſwego Sekretarza, lub przez iakiegożkolwiek ſwego domownika wpiſać ſię powinien w Kancellaryi, lub donieść do Kancellaryi, że przyiechał, a Kancellarya w Regeſtr przyieżdżaiących wpiſać będzie obowiązana; ſamych tylko poſſeſſyą dziedziczną aktualną maiących.

Toż, gdy dzień Seymikowania Prawem naznaczony przyidzie, na godzinę od Prezyduiącego determinowaną zeydą ſię wſzyſcy na mieyſce Obrad, a Prezyduiącemu przed otwarciem Sali w pokoiach inſzych, przed Salą Obradową będących, Regent Kancellaryi poda Regeſtr przybyłych, i znayduiącychſię Szlachty, za ktorego przeczytaniem, każdy z przytomnych, tym porządkiem wchodzić do Sali, mieyſce zaſiadać, y wotować będzie, iakim w Kancellaryi był zapiſany. Co

do szczegulnieyszych okoliczności, dokładnieyszy opisze się porządek; gdy ten Proiekt od Stanow przyięty będzie.

Tym Seymikowania sposobem, gdy przyzwoitym porządkiem i *per vota secreta* obrady Stanu Ryцerskiego odprawiane będą, powiększy się wolność zdaniom Obywatelow, uczyni się bespieczeństwo decydowania, zapobieży się podłey przedaży wotow, uymie się okazyi do sprowadzania zbroynych partyi, i do szkodliwey emulacyi, ktora na spolnym zieździe zaczęta, przeciągiem czasu rośnie, i w wzaiemną nienawiść się obraca, zapobieży się intrygom, oszczędzą się niepotrzebne wydatki i koszty na utrzymanie partyi na Seymikach, a Stan Szlachecki, oddalony od podłey podległości, powroci do przyzwoitego sobie szacunku.

O RA-

O RADZIE

Uſtanowienie Rady przy Boku J. K. Mci do Exekucyi Praw, ieſt to dzieło tak użyteczne, iak w każdym Kraiu wykonanie uſtanowionych Praw ieſt nieuchronnie potrzebne. Ale iako innne naychwalebnieyſze Uſtawy w Kraiu naſzym w Kſięgach tylo zoſtaią, a mało w wykonaniu znane ſą, tak i Rada Nieuſtaiąca z tey przyczyny naybarziey podlega częſtym zażaleniom na Seymach, że zwyczaynym defektem Exekucyi uchybia tego celu, do ktorego początkowie uſtanowiona była. Do przywrocenia tey pierwiaſtkowey i do myśli Prawa ſtoſowney dzielności, potrzeba przywieść do ściſłego zachowania Prawo, ktorym taż Rada uſtanowiona ieſt. Konſtytucya w *Roku* 1776. Folio 16. o Radzie, zawiera w te ſłowa: „ Chcąc po teyże Ra-
„ dzie, ażeby wraz z nami, nie
„ wdaiąc ſię w żadnym przypadku

„ w prawodawſtwo, ani w moc Są-
„ dową, pilnowała exekucyi Pra-
„ wa, ktoremu, ieżeliby ktorakol-
„ wiek Iuryzdykcya, lub ktożkol-
„ wiek nieposłuſzeńſtwo czynić, al-
„ bo pretextem oboiętności Prawa;
„ tłumaczyć ie ważył ſię, Rada na-
„ ſza Nieuſtaiąca zwierzchną nad in-
„ nemi Iuryzdykcyami będąc, ta-
„ kowych tłumaczeń niedozwolić,
„ one rezolwować, & *vim legis exe-*
„ *cutivam* maiąca, do ſkutku Prawa
„ przywodzić moc ma." Z tego
Prawa dobrze uſtanowionego, ale
nie dobrze wziętego, Rada Nieu-
ſtaiąca coby miała zapobiec Intry-
gom przeciwnym ſprawiedliwości,
ſtaie ſię dziś okazyą pieniaczom do
nowych wybiegow, i przyczyną Na-
rodowi do słuſznego uskarżania ſię,
że wielu Obywatelow udaią ſię do
Rady, dla oddalenia ſprawiedliwo-
ści, do ktorey ich moc dekretow
Sądowych przymuſza, i biorąc i-
mie, ktorego z Sądowych Oſob
nic o tym nie wiedzących, z ufor-

mowaną umyślnie wątpliwością udaią ſię o tłumaczenie do Rady: a iako żadnego niemaſz Prawa, ktoreby oboiętnemu tłumaczeniu podlegać niemogło; idzie zatym, że wſzyſtkie decyzye Sądow, mogą być uchylone pod pozorem oboiętności tłumoczenia Prawa, idzie zatym, co ſię iuż i zdarzało, że na iedne Prawo, dwoiakie tłumaczenie i Rezolucya dawana być może; zabiegaiąc temu, potrzeba uſtanowić, ażeby nie inſze zaſtępowało tłumaczenie od Rady, iak tylko ſtoſownie do rozpoczętey Sprawy przez Iuryzdykcyą Sądową, a to w ten ſpoſob: że iak tylko Sprawa w iakimkolwiek Subſelium iuż ſię ſądzić zacznie, a wątpliwość w Prawie zachodząca przez ſamychże Sędziòw za ſłuſzną uznana będzie, *in tractu* tego Sądu Iuryzdykcya ſądząca zawieſi tę Sprawę, a tym czaſem wątpliwość wynikaiącą opiſze z podpiſem wſzyſtkich ſądzących, i z aktykacyą w Kancellaryi, po-

ſtępuiąc tym czaſem do ſądzenia innych Spraw, podług Regeſtru: toż za odebraniem Rezolucyi od Rady, taż ſprawa natychmiaſt powinna być ſądzona, a ieżeliby w czaſie ſądzącey ſię Kadencyi Rezolucya nieprzyſzła, tedy za przyiściem oney *extra Cadentiam* winni będą Sądziowie ziechać, i żeby ſtrony z przyczyny oboiętności Prawa niemogły mieć żadney okazyi do przedłużenia Sprawy, powinni bez żadney dylacyi rozpoczętą Sprawę, *ultimato* rozſądzić.

O RADZIE WOIEWODZKIEY.

Dla większey części uboższych Obywatelow, odległość mieyſca i nie znaiomość Oſob wchodzących do Rady, ſą przyczyną: że Rada Nieuſtaiąca nie może im być tak użyteczną, iak być powinna: gdy tym czaſem mocnieyſi Obywatele z tych ſamych okoliczności ſtaią ſię zdolnieyſzemi do uſzkodzenia

ſłabſzym, z tychże przyczyn, Oſoby ſkładaiące Radę, niemogąc doſtatecznie wiedzieć o wſzyſtkich niewygodach i potrzebach ſzczegulnych Woiewodztw, nie ſą w ſtanie ſkutecznie onym zaradzić. Zaczym potrzeba ieſt: aby Rada Nacyonalna w każdym Woiewodztwie ſkładaiąca ſię z Oſob piąciu lub ſześciu dla informowania o wſzyſtkim Rady Nieuſtaiącey naywyżſzey, uſtanowiona była, i corocznie przez obieranie innych Oſob odmieniana. Tey Woiewodzkiey Rady powinności będą: Wglądać w potrzeby ſwego Woiewodztwa, Powiatow i Ziem do iego należących; doſtrzegać porządku Miaſt leżących w tym Woiewodztwie, utrzymywać ſpokoyność i zgodę Obywatelow; pilnować Exekucyi Praw, co do ſzczegulnych Oſob, i o wſzyſtkim Radzie naywyżſzey donoſić. Nadto taż Rada Woiewodzka obowiązana będzie podawać Proiekta do Rady Naywyżſzey Nieuſtaiącey

coby upatrzyła w ſwoim Woiewodztwie potrzebnego, do uſtanowienia, odmienienia, lub poprawienia; donoſić, iakie produkta tego Woiewodztwa; handel Kraiowy powiękſzyć mogą, iakie być mogą ſpoſoby do pomnożenia onych ſtoſownie do gątunku ziemie, odległości Miaſt, Ludności, i położenia Kraiu; te iednak wſzyſtkie czynności pomienioney Rady, niebędą miały mocy Prawodawczey i uſtanawiaiącey, ale tylko obowiązek donoſzenia Radzie Naywyżſzey, i referowania ſię do niey w przypadkach ſzczegulnych każdego Woiewodztwa; ta Woiewodzka Rada, gdyby była od Stanow uſtanowiona, dokładnieyby ſię opiſały powinności i porządek. Wypada więc, iż żadna Rezolucya Rady Naywyżſzey prawem być niemoże, poki w Konſtytucyą aktualnych praw przez Seym approbowanych niewnidzie, a każdą Rezolucyą Rada Naywyżſza winna będzie ułożyć iak proiekt

do Konſtytucyi. Iednak, póki Seym nie ſkaſſuie, każda Rezolucya Rady Naywyżſzey moc Prawa od Seymu do Seymu mieć powina y ſłuchana od wſzyſtkich Iuryzdykcyi y Obywatelow.

O TRYBUNAŁACH.

W czaſie, kiedy Trybunały w Polſzcze uſtanowione były, naypierwſze i naylepiey dla Kraiu myslące Oſoby upatrywały wielkie inkonweniencye, i niepomyślne ſkutki, ktore z takowego uſtanowienia naſtąpić miały, z tych liczby był ów Wielki Mąż Zamoyſki Kanclerz Koronny. Ten po uſtanowieniu, doſtrzegł, iak wielu zamieſzaniom i kłotniom Trybunały będą okazyą, myślił o znieſieniu Trybunałow, i pewnie byłby przywiodł do ſkutku ten proiekt, gdyby był dożył. W dalſzym przeciągu czaſu doznaliśmy ſami, że to naywyżſze Subſelium, ktoreby miało nay-

mocniey utrzymywać ſprawiedliwość Kraiową, ſtaie ſię okazyą do powſzechnych w Kraiu niezgod i emulacyi, oraz do wſzelkich czynienia intryg i przemocy.

Zaczym dla zapobieżenia temu wſzyſtkiemu i dla oſzczędzenia koſztow Obywatelſkich i dla ułacnienia ſprawiedliwości, pożyteczna by rzecz była pomienioney Radzie Woiewodzkiey dać moc naywyżſzą ſądzenia y ferowania dekretow *ultimæ inſtantiæ*. Tym ſpoſobem ſprawiedliwość dla ukrzywdzonych Obywatelow byłaby prędſza, ktorey dziś w Trybunałach w tak wielkiey liczbie ſpraw z całego kraiu ściągnionych przez kilka lat doczekać ſię niemożna, śrzodki do znalezienia ſprawiedliwości byłyby łacnieyſze, gdyby z tegoż Woiewodztwa obrani Sędziowie, będąc świadomi ſpraw ſwoich ſąſiadow, y ſami z mnieyſzym koſztem, odbywaiąc ſwoy Urząd z mnieyſzym wydatkiem, a z dokładnieyſzą decyzyą

kończyłyby spory społziomkow swoich: przeciełaby się okazya do intryg y niesprawiedliwego ukrzywdzenia Obywatelow, kiedy osoby na ieden tylko rok maiące naywyższą władzę sądzenia, musiałyby się chronić ukrzywdzenia tych Obywatelow, z ktoremi wkrotce sami sąsiadować, y spolnie władzy naywyższey podlegać maią. Może kto uczynić reflexyą, że Obywatel w obcym Woiewodztwie Possessyą maiący, a niebędąc w żadnych związkach pokrewieństwa ani przyiaźni, y tam niemieszkaiąc, przemocą byłby pokrzywdzony; powinna ustać takowa boiaźń, gdy Urzędy Sądowe niebędą dożywotnie, o czym poniżey wspomniono będzie.

A chcąc mocniey zabespieczyć sprawiedliwość, y zabiec przemocy, trzeba przydać z obcego Woiewodztwa, corok obraney Radzie Woiewodzkiey maiącey moc *ultimæ instantiæ* dekreta ferować, Prokura-

tora

tora czyli Instygatora, corok innego, z odmianą teyże Rady, ktory niemiałby mocy sądzenia, ani odbierania wolności sądzącym w decydowaniu, tylko byłby przytomny sprawie agituiącey się y serowaniu dekretow, a skoroby postrzegł, że przeciwko Prawu dekret *in occluso rotulo* formuią, powinien zapowiedzieć turnum z ostrzeżeniem: iż ten dekret przeciw Prawu, y trzy razy może zapowiadać turnum, ktorego sądząca Rada niemoże odmowić; po takim ostrzeżeniu y turnowaniu, gdy wyda Sąd Rady Woiewodzkiey przeciwny dekret Prawu, ma zapisać w Sentencyonarzu, że ostrzegał sądzących y prosił o turnum, w takim przypadku strona, ktora się użalać będzie, powinna wziąć zaświadczenie od Prokuratora, czyli Instygatora przyznane w Kancellaryi, z takim więc zaświadczeniem, y w takim zdarzeniu może strona udać się do Naywyższey Rady, a Rada będzie miała moc wyzna-

czyć Kommiſſyą na rozſądzenie takiey ſprawy, aby ſprawiedliwość zwłoki niemiała, na ktorey Kommiſſyi, gdyby ſię pokazało, że Prokurator czyli Inſtygator nieſłuſznie ſię opponował prawnie ferowanemu dekretowi , takowy powinien być dekretem teyże Kommiſſyi ukarany, a ieżeli Sąd Rady Woiewodzkiey winnym ſię ukazał, tedy Sądzące oſoby, ktore ſwoie dawali ſentencye przeciwnie Prawu, od Urzędow na zawſze powinni być oddaleni, a w Sentencyonarzu każdego Sądzącego decyzya zapiſana być powinna.

O ułożeniu Praw, Juryzdykcyom Sądowym.

Do tego celu ułacnienia ſprawiedliwości potrzebny ieſt zbior Praw, ktore Przez wielorakie Konſtytucye Seymowe odmieniane, po rożnych woluminach rozrzucone

zostaią. Mnogość tychże Konstytucyi iedna drugą znoszących, iest Iuryzdykcyom Sądowym niemałym zatrudnieniem, a Obywatelom chcącym się wyłamać od sprawiedliwości, iest naywiększą przyczyną do wynalezienia wątpliwości y rozmaitego tłumaczenia Prawa; przeto zbior Praw, czyli *Codex Legum* iedynie do Iuryzdykcyi Sądowey służący, y odłączony od innych Konstytucyi iest nieuchronnie kraiowi potrzebny. A iako dziś dwa Narody w iedno Krolestwo co do Praw, zwyczaiow, y Prerogatyw, ściśle złączone są, tak y *Codex Legum* do utrzymania sprawiedliwości Sądowey, ieden y tenże sam powinien być, rownie dla Korony y dla Litwy. Dla czego potrzeba na Seymie wyznaczyć Osoby z każdey Prowincyi po iedney, lub po dwie, do układania Praw tyczących się Iuryzdykcyi Sądowey. Tym sposobem, gdy za czasem sprawiedliwość Sądowa dobrze urządzona, spokoy-

ność y iednomyślność Obywatelow wprowadzona będzie, uczyniemy pierwſzy krok do uſzczęśliwienia Kraiu naſzego, o ktorym nayuſilniey myślić z powodu Obywatelſtwa mamy nayściśleyſzy obowiązek, a w teraźnieyſzych okolicznościach naywiękſzą potrzebę.

O ſpoſobie zbioru Praw Sądowey Iuryzdykcyi, y Elekcyi Urzędow Sądowniczych.

Zbior Praw do Iuryzdykcyi Sądowey przez wyznaczone na to oſoby z penſyą roczną dla nich na Seymie uſtanowioną, może być ułożony ſpoſobem następuiącym: Wyznaczeni do układania Kſięgi Praw Sądowych w przeciągu dwoch lat między Seymem a Seymem, ułożywſzy Prawo, rozeſzlą ſwoie dzieło po wſzyſtkich Woiewodztwach y Powiatach, ażeby tam przez Obywatelow *pluralitate votorum* roz-

trząſane y przyimowane było; nadto, ażeby każde Woiewodztwo y Powiat podały ſwoie reflexye tymże wyznaczonym Oſobom, co w pomienionym ich dziele może być przydano, odmieniono, lub poprawiono; po uczynioney tym ſpoſobem całemu Kraiowi komunikacyi, przydadzą lub odmienią w dziele ſwoim to, co będą ſądzić za rzecz potrzebną, podług odebranych zdań z Woiewodztw y Powiatow, y na Seym naſtępuiący przygotuią Prawo ułożone, ktore od Zgromadzonych Stanow *pluralitate votorum* roztrząśnione y poprawione moc Prawa Kraiowego otrzyma. Wyznaczeni do zbioru praw, gdy będą mieli za prawidło Prawo Natury y Boſkie, nieuważaiąc na terminalność, zapewne dobrze napiſzą. Częſte doświadczenie pokazuie, że w niektorych Woiewodztwach przemoc Iuryzdykcyi Sądowey do tego przychodzi punktu, iż z zapomnieniem na Prawo y miłość bli-

żniego ſam tylko interes partykularnych Przyiacioł decyduie ſprawy do Sądu podane.

Gdy oſoby do ſtrzeżenia ſprawiedliw ści wybrane, maiąc dożywotnie Prawo ſądzenia beſpiecznie przywłaſzczaią ſobie władzę wiecznych Dyktatorow, potrzeba więc, ażeby wſzyſtkie Urzędy maiące iakąkolwiek władzę ſądzenia przez obieranie co lat trzy odmieniane były.

O ALIANSIE.

Nie ieſt ſkuteczne wewnętrzne urządzenie ſytuacyi Kraiu, kiedy od obcych przeſzkod nie ieſt zupełnie zabeſpieczony. Do tychczas Rzeczpoſpolita naſza zoſtaiąc wyłączoną od związkow y Alianſow innych Potencyi, gdyby do naywiękſzey przyſzła mocy w obrębach Kraiu ſwego, zawſzeby w porownaniu do innych złączonych z ſobą Potencyi, była ſłabą.

Z tey tak ſmutney ſytuacyi wypływa nieuchronna potrzeba złączenia ſię przez allianſe z ſąſiedzkiemi Potencyami: Dla czego potrzebne ieſt wyſłanie Posłow do Dworow Wiedeńſkiego, Peterzburgurſkiego, y Berlińſkiego; a iako wſzyſtkie alliańse innych Potencyi zaſadzaią ſię na wzaiemney pomocy, y pożytku, ktory iedna od drugiey mieć może; Kray naſz, gdy dla ſzczupłości liczby Woyſka, niemoże być użytecznym mocą, może iednak być użytecznym ſwoim produktem ziemi, gdybyśmy przez dobrze urządzony, y załatwiony handel z ſąſiedzkiemi Potencyami chcieli z niego tyle odnoſić pożytku, ile możemi. Przeto przyczyna Poselſtwa do Dworu Wiedeńſkiego ma być ułatwienie handlu przez Krakow, y uregulowanie ſprowadzenia ſoli z Kraiow Auſtryackich: Do Dworu Peterzburſkiego, względem ułożenia handlu z Ukrainy do Morza Czarnego, ktoryby zabeſpieczył

tak wychodzące z Polſki produkta, iako też przychodzące z zagranicy, między Portą, Hiſzpanią, y Włochami; do Dworu Berlińſkiego względem wolney *navigacyi* Wiſłą, y ozałatwienie wywożenia, rownie iako w wożenia zobopolnych produktow.

O MONECIE.

Do pomnożenia handlu naypierwſzą potrzebą ieſt uregulowanie kurſu monety. Tey naywięcey wchodzi do Polſki z rożnych obcych Kraiow, a prawie każda mnieyſzy ma w ſobie wnętrzny walor, iak Polſka moneta. Do tychczas zapobiegano temu ſamym redukowaniem, y umnieyſzaniem waloru zagraniczney monety, ſtoſownie do kraiowey, lecz tym ſpoſobem, iako każdy w ſzczegulności Obywatel, znaczną na ruchomym maiątku ſwoim odnoſił ſzkodę, tak y kray cały w wyżſzey cenie bio-

rąc z zagranicy monety, a po redukowaniu w niższey wydaiąc, nie mały ma uſzczerbek. W czym nayważnieyſzy interes ieſt dla kraiu całego, iako y dla ſzczegulnych Obywatelow, ażeby *pes monetarius* inaczey urządzony był, przez coby y handel z obcemi Kraiami był ułacniony, y Obywatele na zagraniczney nieſzkodowali monecie.

O MIASTACH.

Miaſta, ſą mieyſcem y zaſadą handlu, ktory pomnaża intratę w każdym kraiu, tych utrzymanie w należytym porządku, ieſt naypierwſzą potrzebą w Kraiu naſzym, Miaſta, nietylko żadnego niebiorą wzroſtu, ale owſzem niektore bliſkiemu podpadaią upadkowi; inne ze wſzyſtkim upadły. Potrzeba więc uſtanowić, ażeby żadna Iuryzdykcya w Miaſtach Krolewſkich niemiała mocy naznaczać ſkładek naymnieyſzych, ani onych podwyż-

ſzać, ani znizać, bez doniesienia Departamentowi Policyi, ażeby liczba oſiadłości każdego Miaſta była wiadoma, iak wielu, w ktorym Mieście znayduie ſię Kupcow, Fabrykantow, y każdego gatunku Rzemieślnikow? iakie ſą funduſze mieyſkie, y inne iakiekolwiek dochody, procz handlowey induſtryi, i na co ſię one obracaią? o wſzyſtkim tym, gdy Departament Policyi będzie miał zupełną wiadomość, pozna do iakiego Miaſta, iakie być mogą wprowadzone Fabryki, porządek wſzelki tak w brukach, iako y inſzych rozrządzeniach, łatwieyſzym zoſtanie do wprowadzenia, uciemiężony Obywatel przez iaką przemoc Iuryzdykcyi, lub partykularnego Obywatela, może ſię zażalić przed Departamentem, a ten ſpolnie z Radą nakazać może Sądowey Iuryzdykcyi *extra Cadentiam* rozprawę za oſobnym regeſtrem, dla uczynienia prędſzey ſatysfakcyi ukrzywdzonemu: a ſpra-

wiedliwość większa po Miastach dla Obywatelow czyniona, pomnoży nam Ludzi z rożnych Państw zagranicznych, ktorzy w Kraiu naszym dla utrzymania handlu są naypotrzebnieysi.

O ubespieczeniu Maiątkow, y pewney lokacyi Summ pieniężnych.

Gdy dla zadłużonych Substancyi, y częstych tradycyi Dobr, oraz zakłocenie tychże maiątkow idących *in potioritatem*, Obywatele niemaią bespieczeństwa kupna Substancyi y lokacyi swoich Kapitałow, a przezto zastanawia się cyrkulacya będących w Kraiu pieniędzy, dla zapobieżenia temu, potrzeba obmyślić sposob zabespieczenia kupna Substancyi, y Kapitałow lokowanych na Dobrach, lub na Bankach.

Dotychczas Obywatele zafundowani na famey reputacyi o maiątku Bankierów, oddaią na Bank fwoie Summy, na barzo mały procent, przekładaiąc iakiekolwiek befpieczeństwo Kapitałow nad pożytek, ktoryby mieć mogli z prowizyi, ktorą determinować zwykli Bankierowie biorący Summę, a nie Obywatele lokuiący; gdy tym czafem inni potrzebuiący pieniędzy przez handel y induftryą, mogą y fami więcey profitować, y pożyczaiącemu większy dać procent, dla famego niedoftatku befpieczeństwa y zaufania, nie fą w ftanie być pożytecznemi fobie y drugim tyle, ileby mogli. A co więcey, niektorzy żadney ofiadłości niemaiący zbogacaią fię, a zbogaciwfzy fię, z Kraiu oddalić fię mogą, ofiadli zaś Obywatele fzkoduią. Lokowanie Summy na Dobrach, pòty niemoże być befpieczne, pòki długi y ciężary każdego w fzczegulności nieruchomego maiątku niebędą Rządo-

wi Kraiowemu wiadome, bo nay-
większa ostrożność partykularnych
Obywatelow w informowaniu się o
długach na cudze Dobra zaciągnio-
nych, niemoże zapobiec fortelom
zadłużaiących się. Przeto, potrze-
ba ustanowić, ażeby każdy Oby-
watel potrzebuiący pieniędzy, ina-
czey pożyczać od nikogo niemogł,
tylko za przyznanym dokumentem
w Kancellaryi tego Powiatu lub Zie-
mi, gdzie ma swoię Possessyą, na
krorą dług zaciąga; a Obywatel
Miasta, ieśliby chciał na Dom w
Mieście dług zaciągnąć, w Urzędzie
tegoż Miasta powinien Dokument
swoy przyznać. Wszystkie także dłu-
gi dotychczas zaciągnione, y wzię-
te na nie Dokumenta w przeciągu
dwoch lat maią być podane y wpi-
sane do Aktow właśney Kancella-
ryi, a długi mieyskie do Urzędu y
Kancellaryi Miasta. Po upłynieniu
zaś dwoch lat, ieżeliby się pokazał
iaki dług, ktoregoby dokument lub
wexel niebył przerzeczonym spo-

ſobem oblatowany w ſwoiey Kancellaryi, tedy ten niema być u żadnego Sądu akceptowany, i pożyczaiący takiego długu prawnie dochodzić niemoże. A po uſtanowieniu przerzeczonego Prawa, każdy pożyczaiący w przeciągu osmiu Niedziel powinien oblatować ſwoy dokument w właſney Kancellayi, czego gdyby w zamierzonym czaſie nie uczynił, pomieniony dokument u żadnego Sądu przyięty niebędzie, gdyż każdy pożyczaiący, chcąc ſwoię oſtrożność zachować, dowiedziałby ſię o funduſzu, czy on ieſt pewny, na ktory daie, albo nie? A każda Kancellarya powinna mieć ſpecyfikacyą Wſiow wſzyſtkich y Miaſteczek ſwego Woiewodztwa, lub Ziemi albo Powiatu. Mieyſka zaś Domow, z taxą, Wſiow, z opiſaniem Laſow, Rzek, Iezior, Młynow, Łąk, Powinności, Zaſiewow, a chociaż taxa może być mylna, (bo każdy Dziedzic ſam Panem będąc przedaży, oną układać może)

iednakże iakakolwiek wiadomość
pewna być musi, y na to Księgi o-
sobne być powinne; iedna na samo
kupno y przedaż na dziedzictwo,
druga na zastawne maiątki, trzecia
na długi ręczne, aby chcącemu
wiedzieć, łatwość znalezienia była.
Każdego zaś roku Księga osobno o-
prawna być powinna z numerem na
wierzchu wyrażonym.

O BANKACH.

Każdy Rząd dobrym się na-
zwać może, kiedy w rozrządzeniach
swoich to ma za cel, aby naymniey-
szym y nayuboższym w Kraiu
znayduiącym się osobom, dobrze
było; a sprawiedliwość, aby rownym
udziałem dla wszystkich administro-
waną została. Przeto, gdyby wy-
goda powszechna całemu Kraiowi
przynosiła pożytek, potrzebna iest
rzecz nowe ustanowić Praw o, kto-
reby gruntownie zaradzić mogło
bespieczeństwu stoiących maiątkow

y Summ Kapitalnych, co gdy Prawem obwarowano zoſtanie, będą mogły Prowincye Koronna y Litewſka otworzyć Banki Publiczne w Stołecznym na to obranym Mieście, aby tylko obmyślić nayuroczyſtſze dla nich beſpieczeńſtwo, ktore pewnieyſze być nie może, iako gdy cały rząd takowych w Kraiu Bankow dozorowi Kommissyow Skarbowych oddany będzie. Skarb Publiczny, gdy iakąkolwiek w początkach złoży Summę, Obywatele uwiadomiemi o pewności tego Banku, z ochotą lokować zechcą ſwoie Kapitały; ktory to Bank pożyczaiąc komu Summę procentem ſiodmym kontentować ſię powinien, a biorąc u kogo procent piąty opłacać ma. Okaże ſię ztąd rò-wnie dla wſzyſtkich powſzechna wygoda, a Skarbowi z dwoh Procentow niezawodny pożytek, uſtanie lichwa Bankom teraznieyſzym zwyczayna, gdzie opłacać zwy-

kli

ſkli dzieſiąty lub dwunaſty procent, a naymniey oſmy. Niech dzieſięć millionow w cyrkulacyi Bankierow znayduie ſię ſummy, po dzieſięć biorąc, maią pięć kroć ſto tyſięcy zyſku.

A gdyby obywatele mieli zabeſpieczenie ſwoich Kapitałow, przez Kommiſsye Skarbowe Koronną y Litewſką, Rzecz-Poſpolita Staroſtwa wydzieli na fundusz zabeſpieczaiący tych, ktorzy do Banku kraiowego dawać będą pieniądze, tak Kraiowi iako y Zagraniczni. Wſzakże ani dożywotnikom, ani Emfiteutom ten fundusz przeſzkody nieuczyni, to tylko dla beſpieczeńſtwa daiących, aby widzieli na iaki fundusz daią, a iako Emfiteuta y Dożywotnik nie mogą zaciągnąć żadnych długow tak, przez to ſamo fundusz pewny, bo ziemia niepodpada żadnym przypadkom, procz akcydentalnego przez nieurodzay. Łatwo założyć można fundusz Bankow, zaciągaiąc na mały procent za

granicą, zagraniczni zaś iako to Hollandya, y inne, widząc pewny fundusz, łatwi będą do dania pieniędzy na fundamencie Banku Kraiowego, wſzakże Bankierom wolno będzie, zagraniczne wexle utrzymywać, ani im Bank Kraiowy, ſłużący dla ſamych Obywatelow nieprzeſzkodzi. Może kto uczynić reflexye: Kray Polſki niema beſpieczeńſtwa, podległy ieſt rewolucyom, a tak nieprzyiaciel wſzedłſzy do Kraiu, zabierze pieniądze. Przezorność Kommiſsyow niedozwoli tego, aby złożone kapitały umarłemi były. Skoro weźmie od iednego, wraz ſtarać ſię powinni dawać na procent, a tak nieprzyiaciel nieznaydzie kapitałow gotowych. Wſzakże y Skarbowe podatki temu podlegaią przypadkowi, a przecież bez podatkow kray być niemoże.

O Fabrykach Kraiowych.

Do tychczas za właſne Produkta Kraiowe przerobione za granicą na płotna, ſukna, y inne towary *primæ neceſſitatis*, bez ktorych żaden obeyść ſię nie może, płaciliśmy dwa razy drożey, iak nam płacono za też produkta *in crudo*, przez co znacznie pieniądze wychodzą za granicę dla ſamego niedoſtatku fabryk y fabrykantow na przerabianie kraiowych próduktow. Dla tego potrzeba, ażeby uſtanowione były Fabryki na ſukna, płotna, y inne ſłużące do użycia w Kraiu rodzących ſię Produktow, iako to Wełny, Lnu, Konopi, ſkor, &c. &c. Na założenie takowych fabryk, że Skarb publiczny wyſtarczyć nie może, potrzeba, gdyby na Seymie wypadła Konſtytucya, pozwalaiąca formować kompanie fabryczne, y zabeſpieczaiąca uformowane. Ze zaś w przeciągu Seymu, czas by niewyſtarczył do uregulowania, co

do ſzczezegulnych okoliczności y Przywileiow pomienionych Kompanii, Rada w przeciągu dwoch lat ułoży ſpoſob, obowiązki, y Przywileie, ktore na naſtępuiącym Seymie aprobowane będą; tym ſpoſobem y w Kraiu przybędzie pieniędzy, ktore do tychczas wychodziły za granicę, na pomienione towary, y Obywatelowi oſzczędzi ſię expens na ſprowadzenie tych towarow, y Miaſta przez przybycie fabrykantow zaludnią ſię, ktore teraz ſamym żydoſtwem ſą napełnione. A gdyby Knmmiſsye Skarbowe mogły doſtarczyć w początkach choć w kilku Miaſteczkach ſprowadzeniem ſabrykantow, początek ukazany, dodałby ochoty kompanie formować.

O Żydach.

Zywić muſi kray nie małe tyſiące coraz bardziey mnożących ſię żydow, niebawiących ſię, tylko po

Miastach, sprowadzeniem za gotowe pieniądze zagranicznych towarow, a po wsiach wycięczeniem Rolnikow, utrzymuią oni po Miastach handel, ale handel tego gatunku, ktory uboży kray, a niezbogaca.

Prawdziwe y użyteczne kupiectwo, iest wzaiemne produktow przedawanie y kupowanie, ale żydzi żadnych z Polski Towarow niewyprowadząc za Granicę, tylko za gotowe pieniądze kupuiąc, tyle swoim handlem czynią usługi dla Kraiu, że z niego pieniądze corok wywożą bez żadnego powrotu. Służą po wsiach Rolnikom użyci do szafowania im napoiu, ktorym ten stan Ludzi naypotrzebnieyszych Kraiowi psuie zdrowie, skraca wiek y pozbywa zdrowia do pracy, a to złe tym bardziey wkorzenia się po wsiach, że cały sposob do życia żydowstwa iest na pędzeniu y szynkowaniu wodki.

Jeden znayważnieyſzych punktow Rządu publicznego ieſt: wyznaczyć użyteczną zabawę tak znaczney liczbie Ludzi do tychczas ſzkodliwie bawiących ſię. Gdy w dobrze rządzonym Kraiu prawdziwych Obywatelow maiątki, muſzą być wiadome Rządowi, y Władzy Publiczney, ażeby ſtoſownie do nich każdy cokolwiek kontrybował dla dobra powſzechnogo; u Nas żydzi obcy narod, utrzymuią ſwoie Skarby kahalne, wkładaią na partykularnych żydow podatki, dyſponuią znaczną część pieniędzy kraiowych, bez żadnego dołożenia ſię y wglądania Rządu Kraiowego. Potrzeba więc, ażeby po wſzyſtkich Woiewodztwach, Ziemiach, y Powiatach, wyznaczone były Kommiſsye do wglądania, gdzie y iakiego maiątku, y zdatności znayduią ſię żydzi, ażeby każdemu ſtoſownie do ſtanu, y możności, użyteczna dla kraiu zabawa, mogła być wyznaczona; uboższych

a ſilnieyſzych obracaiąc do roli, zdatnieyſzych do kunſztu iakiego y rękodzieł, zoſtawuiąc przy fabrykach kraiowych, a maiącym pewną ſummę pieniężną naymniey do tyſiąca złotych, pozwalaiąc handlu, ale podług urządzenia przerzeczoney Kommiſsyi.

O Garnizonach Woiewodzkich.

Gdy ſzczupła liczba Woyſka regularnego, niewyſtarcza do utrzymania exekucyi Praw, w każdym Woiewodztwie y wnętrznego porządku w całym kraiu. Garnizony Woiewodzkie, powinne być uſtanowione dla Juryzdykcyi Sądowych, ktoreby ſłużyły do exekucyi Dekretow, y zabieżenia wſzelkiey ſwywoli y hultayſtwa, a w czaſie mogłyby być użyte, y do reparowania drog, y do innych prac dla wygody publiczney. Układ Garnizonowych Ludzi tak co do liczby, iako y co do ſpoſobu utrzymania ich,

famme Woiewodztwa, Ziemie y Powiaty, na ziazdach powinni ustanowić y uchwalić. Zeby zaś utrzymanie tych Ludzi łacnieyſze było dla Obywatelow, zamiaſt podatku gotowym groſzem mogą dawać ſamym furażem, zbożem, płotnem, odzieniem, y co tylko do utrzymania Zołnierza potrzebne ieſt, a w domu każdego Obywatela z właſnych produktow znaleść ſię może.

Rozrządzeniem Garnizonow nie kto inny ma dyſponować, iak Departament Woyſkowy.

O werbowaniu Rekrutow.

Chociaż przez Konſtytucyą 1775 pozwolony ieſt bęben po Miaſteczkach do werbunkow, iednak niemało kryminałow dzie ſię w ranieniu y kaleczeniu ludzi, z tey okazyi, (którey inkonweniencyi zapobiegaiąc) należy co do ſzczegulnych okoliczności udecydować ſpoſob werbowania.

Trzymaiący Krolewszczyzny, iako maiący większe beneficium y zyskuiący z łaski JK. Mci bardziey losem uszczęśliwieni są, aniżeli za prace y zasługi udarowani, toż mowić o Beneficiach Duchownych, y o Dobrach po-Jezuickich. Z tych tedy trzech gatunkow Dobr Rzecz. Plitey może wyznaczyć, ażeby każdy Possessor z dziesięciu dymow y Gospodarzy osiadłych iednego Rekruta na Rat sześć dawał, ktorą koley Departament Woyskowy podług potrzeby werbunkow obserwować będzie, y Regestr iey porządny w swoim Departamencie ułoży, dla uczynienia justyfikacyi, w przypadku, ieżeliby ktory Obywatel zaskarzył, o uciążliwy Werbunek. Po upłynieniu zaś sześciu lat, każdemu wolno będzie, albo powrocić do swego domu, albo zaczętą służbę kontynuować, przez co uymie się przyczyna Zołnierzom do dezertowania, y dla Obywatelow nie będą tak uciężliwe

Werbunki, a dla Woyſka łacniey-
ſze. Takowy ſpoſob rekrutowania
praktykuie ſię we Francyi. Z Ziem-
ſkich zaś Dobr ſami Obywatele na
ziazdach ſwoich liczbę Rekrutow
ułożyć mogą, iak wielu w iakim
czaſie, y z wielu dymow dać mogą.

O Fabryce Amunicyi woienney.

Lubo aktualna liczba Woyſka
Rzeczy Poſpolitey niewiękſza ieſt
nad 18. tyſięcy, y na tę iednak do-
ſtsrczenia potrzebney amunicyi,
nie maiąc z kraiowych na to fabryk,
z zagranicy broń ſprowadzać mu-
ſiemy: Dla czego, ażeby w czaſie
potrzeby za przecięciem kommuni-
kacyi z zagranicznemi Woyſko nie-
zoſtało bez oręża, nieuchronna po-
trzeba ieſt uſtanowić fabryki Skar-
bowe do robienia prochow, kul y
broni, ato w każdey Prowincyi, a-
żeby do nich wybrani Kraiowi Lu-
dzie byli na przyſzłość zdatnemi do
utrzymania pomienionych fabryk

bez ſprowadzenia obcych, a gdy w
każdey Prowincyi koſztem Skar-
bowym będzie wprowadzona fa-
bryka, Obywatele maiąc ſpoſo-
bność dawać Ludzi własnych do
nauki, wezmą ſię do tych fabryk,
gdzie ſię otworzy łatwa zręczność
wydoſkonalenia ſię bez znaczney
partykularnego Obywatela expen-
ſy, bo gdyby była Rzecz Poſpo-
lita y wſtanie pomnożyć Woyſko,
niemaiąc materyałow potrzebnych,
iak ſię to woyſko utrzymać może.

O Szkole Lekarſkiey.

Do utrzymania zdrowia niedoſta-
tek doſkonałych Medykow Kraio-
wych, y nieuchronna potrzeba, kto-
rą przymuſzeni ſą Obywatele do
ſzukania ich w obcych Kraiach, wiel-
ką niewygodę czynią Obywatelom
y Kraiowi. Oſoby urodzone w tym
Kraiu, znaiąc lepiey klima y tempe-
rament Ludzi, mogłyby ſkuteczniey
zaratować zdrowie Obywatelow, y

kray cały niebyłby w potrzebie z znaczną expensą szukać Lekarzow za granicą. Nie tayno iest wszystkim, że są fundusze w Kraiu na uczenie Medycyny, y utrzymanie uczących, potrzeba tylko wskrzesić one, y do porządku przywieść a mianowicie, należałoby ustanowić regularne lekcye medycyny przynaymniey na trzech mieyscach, to iest: w Krakowie, w Warszawie, y w Wilnie, że zaś przy takiey nauce experiencya potrzebna iest, przeto powinne być szpitale w tychże Miastach. Będzie to należało do Kommissyi Edukacyiney skutecznie o tym zaradzić,

Aże Księg w ięzyku Polskim do Medycyny niemasz, przy Akademiach maią bydż wyznaczone Osoby do tłumaczenia onych, w tey materyi, y innych naukach. Przy tychże Akademiach, powinien być założony ogrod botaniczny, zwłaszcza do poznania gatunkow zioł w Polszcze znayduiących się, takoż

y mieyſce do czynienia experyencyi Anatomiczney.

Tym ſpoſobem, gdy będzie gruntownie zafundowana Medycyna, przy Szkołach głownych, z innych Miaſt y Miaſteczek, można będzie nakazać z nieprożnym koſztem wyſyłanie Uczniow do nauki Lekarſkiey.

O wywodach y Popiſach Stanu Szlacheckiego.

Gdy w każdym kraiu Stan Szlachecki ma zaſzczyt, y pewna niezawodna ieſt wiadomość przez wywody podane do Juryzdykcyi na to wyznaczoney, chwalebna byłaby rzecz y w kraiu naſzym, aby w każdym Woiewodztwie, Ziemi, y Powiecie, były podawane wywody, a po danych, wywodach, aby corocznу był popis teyże Szlachty, przez co liczba wiadoma byłaby corocznie, ktorzy żyią, y iak wie-

lu ubyło czyli przybyło. Takowym ſpoſobem zagrodziłoby ſię tym, ktorzy biorąc na ſiebie Jmiona Familii odległych Woiewodztw przywłaſzczaią Szlachetſtwo, nieznaydowaliby ſię tym ſpoſobem obcy y nieznani. Porządek zaś w iakim ſpoſobie, y czas, kiedy być maią te wywody y popiſy, Radzie Nieuſtaiącey moc dać udyſponowania. Ktorey dyſpozycyi winien będzie każdy ulegać, do approbaty Stanow zgromadzonych.

O Rozgraniczeniu Sąſiada z Sąſiadem, y o Mappie całego Kraiu.

Spory Sąſiadow o granicę ſą znaczną materyą Spraw do ſądu podanych, naywiękſzym zatrudnieniem, y pracą dla Sędziow, a przyczyną do expenſy y kłotni prawnych dla Obywatelow, y długiego Proceſsu. Przykład kraiow ſąſie-

dzkich, czyniący wieczną tamę pieniactwu, przez porządne całego kraiu rozgraniczenie, podaie nam ſpoſob do wprowadzenia dla Obywatelow ſpokoyney Poſseſyi, gdzie po ogłoſzonym Prawie, że ieżeliby ktorzy z Obywatelow w przeciągu czterech lat dobrowolnie o ſwoie granice ugodzić ſię niechcieli, tedy przydany Geometrom Sąd Mierniczy przy Prezydencyi Podkomorzego, uznawſzy, że kweſtya o granicę bez żadnych dokumentow na ſamym uporze zaſadza ſię, takowych dobra wſpolnie przez Geometrow odmierza, y na Skarb Publiczny obraca, przez co y kłotliwym Obywatelom ſpoſobność do kłotni odeymuie ſię, y dobrym ſpokoyne a pewne poſiadanie Dobr zabeſpiecza. Podobnym ſpoſobem w kraiu ułożone wſzyſtkich dobr partykularnych mappy, z opiſaniem nieodmiennych na zawſze granic, kopcow, rozległości y gatunku ziemi, iedne mogłyby być ingroſsowane

w Kancellaryach każdego Woiewodztwa y Powiatu, a drugie każdemu Obywatelowi zoſtawione. Z tych Map partykularnych dobr Obywatelſkich, łacniey będzie ułożyć Mappę całego kraiu, ieżeli niedokładną co do ſytuacyi mieysc, przynaymniey użyteczną, co do pewnego oznaczenia duktu rzek, y odległości iedney od drudiey, dla kopania kanałow, dla naproſtowania drog publicznych, dla pewnego wymiaru traktow Pocztowych, co wſzyſtko do tych czas w naſzym kraiu niepewne, y na ſamey tylko powieści zaſadzone zoſtawało. Jeſzcze za czaſow, kiedy kray nasz był w ſzczęśliwſzey ſytuacyi, ſławny ow Mąż Fredro upatrywał wielkie pożytki dla kraiu z rozmierzenia onego, y ułożenia porządney mappy, ktoraby ſłużyła y do uregulowania ſię pod czas woyny. y do rządzenia w pokoiu, y do ułacnienia handlu kraiowego, przez złączenie niektorych rzek, y danie

kom·

kommunikacyi iedney Prowincyi z drugą. Dziś kiedy iuż ſztuka mierniczа po Akademiach, y Szkołach wprowadzona ieſt, należy tylko zalecić Szkołom głownym, ażeby ſię ſtarały doſtarczyć tyle Oſob w praktyce mierniczey biegłych, ile do rozmierzania wſzyſtkich dobr w kraiu będących, będzie potrzeba.

O Handlu Morſkim.

Gdy wſzyſtkie Potencye ſtaraią ſię mieć handel morſki, ktory dziś ieſt naypewnieyſzym kanałem do zbogacenia kraiu, ſama tylko Polſka maiąc ieſzcze ſwoie brzegi morſkie, a w cudzych Portach przedaiąc ſwoie produkta, y tam będąc przymuſzoną ſtoſować ſię do ceny uſtanowioney, traci połowę tego zyſku, ktoryby mieć mogła za ſwoie towary. Skarb kraiowy, nie ieſt teraz w ſtanie erygowania nowych Portow, należy iednak, ma-

iąc wzgląd na przyſzłość uczynić pierwſzy krok, ktoryby ułacnił wykonanie dla potomności. Dla czego potrzeba, ażeby Rząd Kraiowy miał dokładną wiadomość y informacyą przez doſkonałych Geometrow, iaka ieſt obſzerność brzegow morſkich do Polſki należących, w czyiey Poſseſyi, y w iakim położeniu, czy głębokość morza ieſt taka, iżby okręty przyſtawać mogły, czy niemasz iakiey przeſzkody dla wyſpow, lub ſkał ukrytych, tudziesz, iakie rzeki, y na ktorych mieyſcach do tych brzegow wpadaią, gdzieby mogła być łacno uczyniona kommunikacya iedney rzeki z drugą. Dla powzięcia takiey wiadomości Kommiſya Skarbowa Litewſka będąca bliżſzą pomienionych brzegow, może użyć Ludzi do tego zdatnych, y tę informacyą Rządowi Polſkiemu uczynić.

O Brukach po Miaſtach.

Do utrzymania w należytym porządku y ochędoſtwie Miaſt y Miaſteczek, naybardziey potrzebne ieſt w nich wybrukowanie ulic, co przy dobrym rozporządzeniu z małym koſztem uſkutecznione bydź może. Wiele ſię znayduie Miaſteczek leżących w śrzodku pol kamieniſtych, do ktorych iednak dla błota ledwo wiechać można, każdy z partykularnych uſkarża ſię na to, y chętnie by ſię każdy przyłożył do porządku, gdyby Rząd cywilny wſzykim ſpolnie to nakazał. Należy zatym, ażeby z rozkazu Komiſsyi *Boni Ordinis* po wſzyſtkich Miaſtach y Miaſteczkach ulice dokładnie wymierzone były, a podług tego wymiaru, potrzeba każdemu Obywatelowi maiącemu dom, wyznaczyć pewną część ulicy przed domem każdegó do wybrukowania, y utrzymywania w dalſzy czas

tegosz bruku. Gdyby Miasteczka bruki miały, pokazałyby się zaraz mury, iest wielu Obywatelow po miasteczkach, ktorzyby domy murowane stawili, lecz że powystawieniu onych trudne przeyście dla błota do domu, tracą ochotę do uskutecznienia zamysłow swoich.

Warszawa nam iest przykładem, gdzie tylko bruki są, tam domy murowane podnoszą się.

To Miasto mogłoby bydź wzorem, do utrzymania brukow y ulic, iuż wybrukowanych, gdyby Juryzdykcya zarządzaiąca uczyniła dyspozycyą, aby każdy przed domem swoim bruk iuż zrobiony utrzymywał, tak iż gdy się zlozuie ktory kamień, gospodarz domu obowiązany będzie umocnić go, y ubić, takim sposobem utrzymanie bruku żadney nieuczyni expensy, ani przykrości dla gospodarzow, samey tylko po-

trzeba pilności, gdyby za ostrzeżeniem, gospodarz niechciał wprędce naprawić, sztrof proporcyonalny powinien zapłacić, gdy teraz z niemałym kosztem corocznie bruki naprawiane być muszą, a w połroku też same widziemy popsute, obrociłby się ten expens na nowe ulice gdzie bruku niemasz, a wybrukowane zawsze byłyby dobre, y expensy nieczyniłyby na reparacye. Do uskutecznienia tego, trzeba, aby dokładna mappa zrobiona była, z wymierzeniem dla każdego Obywatela dom maiącego, iaka część ulicy należy do iego dla utrzymania bruku przed iego domem, potrzeba też, ażeby Juryzdykcya rozrządzaiąca miała moc exekucyi tego porządku, bez względu na każdy stan. Może kto wnieść; poniewasz brukowe płacą w Warszawie, trudno do tego porządku przymuszać; utrzymywanie w tym sposobie brukow, powiększenia żadnego nowego podatku nieuczyni,

a te brukowe, ktore ſię teraz płaci, obrocone będzie na nowe ulice niemaiące bruku, y na ochędoſtwo onych, ktore aby porządnie y urządzone zoſtały, powinien będzie każdy przed domem ſwoim umieść y kosz na godzinę wyznaczoną wyſtawić przed domem, aby iadący z karami niemiał inſzey roboty, iak z koſzą na woz wrzucić, gdy co dzień ulice przed każdym domem wymiatane będą, niebędziem doświadczać błota, ani latem kurzu. Z czaſem, gdy będą wſzyſtkie wybrukowane ulice, brukowe ſłużyć będzie do utrzymania koni, y ludzi, dla ochędoſtwa, y innych potrzeb Miaſta.

O Rolnictwie.

Całego Kraiu naſzego bogactwo z roli pochodzi, do ktorey uprawienia nieużywamy żadney induſtryi, przeſtaiąc na ſamym zwyczaiu przez Rolnikow wprowadzonym. Do-

świadczenie rolnicze dłuższego czasu potrzebuie, iak ieſt wiek szczegulnych Goſpodarzow; trzeba więc ażeby Rząd publiczny, który trwa zawſze przyłożył ſię do utrzymania tego naypotrzebnieyſzego dzieła w kraiu naſzym.

Do tychczas z kſiąg zagranicznych ſzukano naprawy Rolnictwa, które lubo nieſą ſtoſowne do naſzego gatunku ziemi, y klima, doświadczenie iednak pokazuie, że na iednoſtaynym gruncie ſąſiad zbiera ziarn dzieſięć przy *induſtryi*, a drugi bez niey ledwo trzy, albo cztery zyſkuie. Potrzeba więc dla generalney wiadomości całego kraiu, aby w każdey Prowincyi były ſkarbowe folwarki pod rządem y dozorem Kommiſſyi Skarbowey, przy ktorych wybrane nayzdatnieyſze oſoby, y nagrodą albo premiami od rządu zachęcone, wybrawſzy trzy lub cztery gatunki ziemi, będą wſzelkiego używać doświadcze-

nia, iak ſię z każdym gatunkiem ziemi obchodzić, y do iakiego punktu można pomnożyć żyżność ziemi, toż dla zainformowania całego kraiu będą wydawać kſięgi o ſwoich doświadczeniach. Do uſkutecznienia tego prędzeyby przyſzło, gdyby była uformowana pewna kompania ſzczegulnie deſtynowana do pomnożenia Rolnictwa kraiowego.

O Seymie żadnego niepodaie ſię proiektu, gdyż formuiący władzę prawodawczą wiedzą, czego potrzeba do poprawy rządnieyſzego Seymowania.

Wprowadzenie wielorakich porządkow, y rownie inne potrzeby wymagaią znacznych koſztow y wydatkow, gdy tym czaſem Rzecz poſpolita dawnemi ieſzcze obciążona długami, nie ieſt właśnie do zaſpokoienia wſzyſtkich. W tych zoſtaiąc okolicznościach, gdy Xięſtwo

Kurlandzkie *vigore infeudacyi* obowiązane ieſt dopomagać Rzeczypoſpolitey w cżaſie potrzeby, a do tychczas od Panowania ieſzcze Auguſta II. w niczym ſię nie przyłożyło do przerzeczoney pomocy, lubo z Krolewſzczyzn, Urzędow, y innych faworow *profitowało*: ſłuſznie Rzeczpoſpolita mogłaby ſię dopomnieć od Xiążęcia Kurlandzkiego y od Stanow Kurlandzkich o *Donum gratuitum* na zaſpokoienie niektorych długow; y wſparcie podupadłey Rzeczypoſpolitey, iako od wſpoł ziomkow równemi Prerogatywami y Przywileiami z Szlachto Polſko zaſżczyconych, y porownanych.

Podaię te Uwagi, ïako pierwſzą oſnowę do polepſzenia Rrzeczypoſpolitey nie innym celem, tylko żądaiąc dobra Oyczyzny, y uſiłuiąc dać poznać moim wſpoł-Obywatelom, że uregulowanie wnętrznego w kraiu porządku może go przy-

prowadzić do lepſzey ſytuacyi o ktorey uſilnie zaradzać w teraźnieyſzych okolicznościach, każdy Obywatel y może y powinien. Nie ieſt tak nieſzczęśliwy Stan wolności dobrze użytey, gdyby na wolnym Seymie nic użytecznego poſtanowić niemożna było, pod ſzczęśliwym Jego Krolewſkiey Mości panowaniem, zna Narod co mu było zawadą do dobrego użycia wolnego zdania, dziś każdy Obywatel znaiący obowiązki rządney wolności ieſt w ſtanie czynienia dobrze ſwoiey Oyczyznie, a niebędąc powodowany tylko Duchem Obywatelſtwa znaydzie ſię w obowiązku przyłożenia ſię do uſzczęśliwienia ſwego kraiu.